

Hadislerden İnanç Esası Tesbiti

Tevfik Yücedoğru

Doç. Dr., U.Ü. İlahiyat Fakültesi

Özet

Hadislerden inanç esasları tespiti usul tartışmalarının en hararetli kısmını oluşturmaktadır. Özellikle hicri ikinci asırdan itibaren uydurma hadis faaliyetlerinin hız kazanması kelâm âlimlerini ilke tespitine yöneltmiş ve buna bağlı olarak bazı prensiplerin benimsenmesini beraberinde getirmiştir. Bu makale, hadislerden itikâdi ilke tespitinde gerekli olan usûlleri konu edinmektedir.

Abstract

Deriving Theological Principles From Hadiths

To derive creedal principles from hadiths is the most vehement one among the methodological discussions. Especially from the second century of Hegira increasing of activities of hadith concoction led the Islamic theologians to establish the principles and consequently it was agreed on some principles. This article is about methods which necessary for deriving theological principles from hadiths.

Anahtar kelimeler: İtikat, Kur'an, hadis, haber, mütevâtir, meşhûr, âhad

Key words: Creed, Quran, hadith, khabar, mutawâtir, mashhûr, âhad.

Giriş

İtikâdi esasların tespit ve tayini, dinde inanılması gereken hususların bilinmesi açısından son derece önemlidir. İslâm'ın inanç esaslarının çeşitli vesilelerle Kur'an-ı Kerim'de sayıldığı¹ ve bu inanç üzere olmamanın küfrü gerektirdiği beyan edilmiştir. Yine tarih içinde sayısı çeşitli tartışmalara sebep olsa da, Ehl-i Sünnet tarafından imana konu olan hususların "altı" olduğu kabul

¹ Bkz. Bakara 2/177; Nisa 4/136.

edilmiştir. Tabii ki bu sınırlandırma, iman esaslarının tamamının bunlardan ibaret olduğu anlamına değil, müminlerin inanacakları esasların kolayca formüle edilmesi anlamına gelmektedir. Bizim bu yazı çerçevesinde ele almak istediğimiz konu, iman esaslarını hadislerden hangi kıstaslara göre tespit etmek gerekir? sorusu ile bu kıstasların sonucunda elde edilen ilkenin itikâdî umde olması ve her inananı bağlayıp bağlamayacağı hususlarının belirlenmesi mümkün müdür, değil midir? sorusu çerçevesinde olacaktır.

Bilindiği gibi bütün ilahi dinlerin vahiy ürünü olan kitabı ve bu kitabı insanlara aktaran ve anlatan bir peygamberi vardır. Dinimiz İslam'ın temel kaynağı Kur'an'dır ve bu kitabı en güzel şekilde açıklayan Peygamber(sav)'in sünnetidir. İslam'ın bu iki kaynağı, onun insanlığa getirdiği bütün ilkelerin koyucusu ve devamının garantisidir. Fakat bu iki kaynaktan iman, hukuk ve ahlâk ilkelerinin tespiti uzmanlık gerektirmektedir. Tarih içinde gelişen İslâmî bilimlerin kendilerine has geliştirdikleri metotlar kelâm, fıkıh, hadis gibi bilim dallarının doğmasına sebep olmuştur. Bu çerçeve korunmak suretiyle ele alacağımız konu, bize nakledilmiş olan mevcut hadis malzemesinin inanç esaslarının tespitinde ne ölçüde belirleyici olduğu ve bunun prensiplerinin neler olduğudur.

A) Hadislerden İnanç Esası Çıkarımı

Hadis esas itibariyle, Kur'an'ın şerh ve izahıdır.² Kur'an, Hz. Peygamber'den gelen emir ve nehiylerin tartışmasız kabulünü emretmektedir: "Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir."³ Bu ve benzeri âyetlerde gösterilen doğrultuda Hz. Peygamberin tebliğ ettiği şey, Kur'an ilkelerinin müminin hayatına eksiksiz aktarılmasını temin ve bu hususların doğru anlaşılmasını izahtır. Gönderilmiş olan ilkenin açıklaması (beyân-tebyîn)⁴ Hz. Peygamber'e bırakılmış ve onun yapmış olduğu açıklamaların din olarak değer kazanacağı bildirilmiştir. Ancak hadislerde, ameli-tatbiki konularda izah ve açıklamalar geniş yer tutmakla birlikte, itikâdî konularda buna aynı derecede yer verildiği söylenememektedir. Gaybî alanı ilgilendiren bu saha, daha çok vahiy ile bildirmeyi gerekli kılmakta ve inanılması gerekli hususların belirlenmesini içermektedir. Yine de itikâdî konuda nakledilmiş birçok hadis mevcuttur. Bu hadislerin kelâm ilmi açısından ifade ettiği anlamı değerlendirmek icap etmektedir.

2 Bkz., Seyyit Bey, Usûl-ı Fıkh Dersleri, Derseadet, 1338, s. 50.

3 Haşr 59/7.

4 Bkz. Muhammed Fuad Abdülbâki, Mu'cem, "b.y.n." maddesi.

Hz. Peygamber'den bize ulaşan söz, fiil ve takrirlerin tamamına hadis denmektedir⁵ Hicri üçüncü asra, yani hadislerin kitaplarda toplanmaya başladığı döneme kadar hadis âlimlerinin yapmış olduğu tasnifler diğer ilim erbabınca da kabul görmüştür. Buna göre; hadisler (haber-i resûl) rivâyet yönünden üç ana başlık altında toplanmıştır: Mütevâtir, meşhûr (müstefiz) ve âhad⁶ . Hadislerin ilk üç asırdan sonra şöhret kazanması veya âhad rivâyet olarak kalması kelâm açısından bir anlam ifade etmemektedir. Hadis kitaplarında toplanmış olan haberlerin çeşitli zamanlarda çoğaltılması, haberin ilk üç asırda yapılmış tasnifinde bir değişiklik arz etmez. Matbuat faaliyetlerinin arttığı daha sonraki asırlarda hadis kitaplarının yüz binlerce basılmış olması, âhad rivâyeti mütevâtir'e dönüştürmeyeceği gibi, birçok râvi tarafından rivâyet edilmiş bir hadisin daha sonraki asırlarda hadis kitaplarında yer almaması veya o çağda yaşayanlardan pek azı tarafından biliniyor olması hadisin şöhretini (meşhûr) ortadan kaldırmaz.

Hadis âlimlerinin kendi aralarında tartıştıkları lafız veya mana rivâyetinin olup olmadığı ile ilgili hususlar kelâm ilmi açısından problem teşkil etmemektedir. Çünkü hadis âlimlerinin kendi alanlarındaki konuları tartışmaları sübutun zannî olmasını çağrıştırmaktan başka bir anlam içermemektedir. Kelâm ilmi açısından önemli olan taraf burasıdır. Nakledilen dini lafzın ortaya çıkışında (sübût) herhangi bir tartışma var mıdır, yok mudur? Kelâm ilmi esas itibariyle bunu önemser. İlgili bilim alanının mütehassısları ihtilaf edip tartışıyorlarsa bu, hadislerin sübutunun zan ifade etmesi için yeterli bir delil olarak kabul edilmelidir. Çünkü bundan daha kuvvetli bir delil aramak abesle iştigal olur. Bu husus geçmişte de günümüzde de hadis bilginleri arasında tartışılan bir konudur.⁷

Hz. Peygamber'in sözlerinden birçoğu kendisinden rivâyet edilmiş olmasına rağmen, hadis otoritelerinin zamanla geliştirmiş

⁵ M. Yaşar Kandemir, *DİA.*, "Hadis" Maddesi.

⁶ Bkz. Cürçânî, *et-Ta'rifât*, s.96; Hüseyin Avni, *Ceride-i İlmiye*, Sayı 57, s. 1817; Yusuf Şevki Yavuz, *DİA.*, "Haber" Maddesi

⁷ Hadislerin Kur'an lafzı gibi rivâyet edildiğini savunan âlimler olmakla beraber mana rivâyeti olduğu görüşünü savunan hadis âlimleri de, geçmişte ve günümüzde var olmuştur. "*Sahabe, rivâyetin mesuliyetini müdrük olarak, Hazreti Peygamber'den nakletmiş olduğu hadislerde büyük bir titizlik gösteriyor, değil bir kelime değişikliğine, aynı kelimenin cümle içerisinde yer değiştirmesine bile rıza göstermiyordu. Hadis rivâyet edenlerin, bir sözü Hazreti Peygamberin ağzından harf harf ve kelime kelime nasıl işitmişse aynen rivâyet etmesini şart koşuyorlardı...*"Talat Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, Ankara,t.sz., s76-77. görüşünde olanlar olduğu gibi; " *Şu anda elimizdeki kaynaklarda mevcut hadislerin hepsi mana ile rivâyet edilmiş olup Hz. Peygamber'in ağzından çıkan lafızlarla aynen nakledilmiş tek bir hadis dahi yoktur.*" görüşünü savunanlar da vardır. Hayri Kırbaşoğlu, "Hz. İsa(AS)'yı Gökten İndiren Hadislerin Tenkidi", *İslâmiyât*, III (2000), Sayı 4, Ankara, 2000, s. 158.

olduğu kıstaslara uymadığı için her sözü çeşitli İslami ilimlerde ayrı bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Gerek rivâyet eden râvinin dini, ilmi ve sosyal durumu gerekse nakledilen lafzın dini, tarihi, üslup ve Peygamber sözü olma haysiyeti açısından değerlendirilmiş ve hadis usûlü ilmi meydana getirilmiştir.⁸ Tarih içerisinde oluşan bu birikime genelde diğer İslami ilimlerin âlimleri de uymuşlardır. Bunun istisnaları olmakla birlikte genel durum itibarıyla bu böyle uygulanmıştır. Hadis ilmi, hadisleri, rivâyet yönünden mütevâtir, meşhûr ve âhad olarak taksim etmektedir.

a) Mütevâtir Hadislerin İtikâdî Değeri

Aklın, yalan üzere birleşmesini kabul etmeyeceği büyük bir topluluğun, yine aynı şekilde kalabalık bir topluluğa rivâyet ettikleri hadislere mütevâtir denir.⁹ Yalan üzere anlaşılabilirleşmeleri imkânsız olan böyle bir topluluk rivâyette bulunursa bu dinin en güçlü menkulü olur. Bu tarife uyan en uygun örnek olarak hep Kur'an gösterilmiştir. Fakat hadisler söz konusu olduğunda, bu şekilde bir menkul hadisten bahsedilme imkânı oldukça tartışmalıdır. Böyle bir hadis mevcut mudur, değil midir? konusu hadis ilminin en hararetli tartışma alanlarından birini oluşturur.¹⁰ Buna örnek olarak en çok : "Kim bana yalan isnat ederse cehennemdeki yerine hazırlansın"¹¹ hadisi gösterilir. Bu hadisin lâfzî mütevâtir olduğu ve altmış kadar sahâbi tarafından nakledildiği ifade edilir.¹²

Hadis usulü kaynaklarında lafzî ve manevî mütevâtir ayrımı yapılmakla birlikte fiili mütevâtirden söz edilmez. Bunda mütevâtirin, hadis literatürü içinde olup olmadığı ihtilafının payı olmakla birlikte, fiili mütevâtirin Hz.Peygamber'in takrirlerinden kabul edilip edilmeyeceği tartışmasının da payı vardır. İtikat sahasında fiili mütevâtir hadislerin olmaması konunun önemini azaltmaz, aksine itikâdî açıdan -her ibâdetin bir itikat yönü vardır- ibâdetlerin icrasının belirlenmesini son derece önemli hale getirir. Çünkü hemen hemen ibâdetlerin yapılaş şekillerinin tamamı fiili mütevâtirle belirlenmiştir. Namaz kılınış şekilleri, namazların rekâtları, haccın

⁸ M.Yaşar Kandemir, *DİA*, "Hadis" Maddesi.

⁹ Babanzâde Anmed Naim. *Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, DİB. Yay., Ankara, 1970, I/102; Hüseyin Avni, *Ceride-i İlmîye*, Sayı,56, s.1777 ve Sayı, 57, s.1817.

¹⁰ Mütevâtir hadisin olup olmadığı ve üzerinde yapılan tartışmalar hususunda bkz., Hayri Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara Okulu Yay., Ankara,1999, s.94-109.

¹¹ el-Buhârî, *İlm*, 38.

¹² Talat Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 45-46; Bu hadisin mütevâtir kabul edilip edilmeyeceği tartışması için bkz., Hayri Kırbaçoğlu, age., s. 95-96; krsş., Babanzâde, age., I/102-104.

ifası vb. gibi¹³. Hadis uzmanlarının mütevâtir olarak aktardıkları ve çalışmalarında ortaya koydukları bazı konular da, fiili mütevâtir olarak adlandırmaları da, fiili mütevâtir olarak değerlendirilen konular olduğu görülmektedir.

“Mütevâtir haberlere dair genel olarak verilen örnekler, konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilir. Mesela Kur’ân-ı Kerim’in metni, Hz. Peygamber’in Mekke’de 570–71 yılında Abdullah ve Âmine’den olduğu, ana hatlarıyla Hz. Peygamber’in hayatı, ezan tatbikatı, beş vakit namaz, bayram namazları, haccın yapılışı vb. gibi, Müslümanların günlük hayatlarında devamlı uygulaya geldikleri ve şeâ’ir de denilen hususlar, burada örnek olarak verilebilir. Bu ve benzeri konular Hz. Peygamber’den bugüne kadar her gün, hafta, ay ve yıl kesintisiz uygulana geldiğinden, bunların doğruluğunda herhangi bir kuşku yoktur; bu hususların doğruluğu tartışma konusu da yapılmamıştır. Bu tür uygulamalar, ilk olarak, nüfusu 20.000 civarındaki Medine-i Münevvere’de ve sayıları 100.000’i geçtiği kabul edilen ilk Müslüman nesil tarafından gerçekleştirilmiş, daha sonra sayıları giderek artan tâbiin tabakasına bu uygulamalar aktarılmış, sonra da nesilden nesle -yine her neslin sayısı giderek artmak suretiyle- bugüne kadar aktarılmaya devam etmiştir. Bu uygulamalar o kadar çok sayıda insan tarafından nesilden nesle aktarılmış ki, onların tek tek isimlerini tespit mümkün değildir ve hiç kimse de böyle bir şeye gerek duymamıştır, duymayacaktır.”¹⁴

Aktarılan pasajdan da anlaşılacağı üzere, burada bahsi geçen konuların tamamına yakını fiili mütevâtir hususları içermektedir. Müellifin de belirttiği gibi, bu konular üzerinde Müslümanlar ilk asırdan bu yana ihtilaf etmemişlerdir. Fakat bu konuların büyük bir kısmı itikâdî değil, bilakis ameli konuları oluşturmaktadır. Sübutunun tevatür vasfı taşıması kaydıyla bize nakledilen hususlar bu özelliğini devam ettirmesi kaydıyla bütün Müslümanları bağlayıcıdır. Bir kısmı amel, bir kısmı ahlâk, bir kısmı da itikat zorunluluğu getirmektedir. İtikat sahasında nakledilen mütevâtir¹⁵

¹³ Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, *DİA.*, “Haber” Maddesi, XIV/348.

¹⁴ Hayri Kırbasçoğlu, “Hz. İsa(AS)’ı Gökten İndiren Hadislerin Tenkidi” , *İslamiyat*, Cilt III, (2000), Sayı 4, s. 155, Aralık-2000.

¹⁵ İtikâdî sahada mütevâtir hadislerin olmadığını savunanlar olduğu gibi (bkz. Yusuf Şevki Yavuz, “*Kelam-Hadis İlişkisi*”, İlahiyat Fakülteleri Kelâm Anabilim Dalı Eğitim- Öğretim Meseleleri Koordinasyonu Toplantısı-II, İFAV. Yay., No:149, İstanbul,1998, s.82.) bu sâhada itikat belirleyen hadislerin olduğunu savunan bilim adamları da vardır. (Bkz. Muhammed İtr, “*Sahih*

olursa tıpkı Kur'ân-ı Kerim değeri kazandığı için inkârı küfrü gerektirecektir. Sübutunun kat'iyet kazanması anlamına gelmesinden dolayı bu tür hadisler kesinlik ve bağlayıcılık ifade ederler. Kur'ân-ı Kerim hükmünde olmamakla birlikte, ilahi hikmet gereği kabul edilmelidir. Yine bu tür hadisleri iman ve küfür arasında ölçü olarak görmek uygun olsa gerektir. Üzerinde ihtilaf vaki olmadığı için şüphe ve terettüt gösterilmemelidir. "Mütevâtir olan haber-i rasulü inkâr eden kâfir olur. Çünkü böyle bir haberi inkâr etmek rasulu yalanlamaya varır ki, o da şüphesiz küfürdür."¹⁶ Burada söz konusu olan mütevâtir haberin, Kur'ân-ı Kerim olduğu açıktır. Çünkü bu tarife uyan bir hadisin olup olmadığı hususu tartışılır ve "Ebû Bekr el-Cassas (v.371/981) mütevâtiri: Haberin mazmununa ya zarureten veya nazaran ilim ifade eden söz diye tarif eder ve "veya nazaran" kaydını dâhil eder. Ona göre zarureten ilim ifade eden mütevâtiri inkâr eden kâfir olursa da nazaran ilim ifade eden mütevâtiri inkâr eden kâfir olmaz."¹⁷ şeklinde değerlendirmede bulunarak mutlak manada mütevâtirin Kur'ân-ı Kerim olduğunu belirtir. Bu cümleden hareketle;

"Herhalde Sünnet'de Mütevâtir-i lafzî pek azdır. Tevâtür-i Ma'nevî ile sabit olmuş Sünen ise pek çoktur. Mesela namazların günde beş vakit kılınması, aded-i rekâtı ve saire gibi Sünnet ile sabit ahkâm-ı dîniyye böyledir. ... Bunlar on kadar sene aleyhi's-selâtü ve's-selâm Efendimiz tarafından evkât-ı muayyene-i ma'lûmesinde her gün beşer defa kıldırılmış namazlardır ki her biri başka elfâz ile bu manayı ifade eden rivâyâtın adedi Âyât-ı Kur'âniyyenin tevâtürü kadar kuvvetlidir."¹⁸

denmek suretiyle fiili mütevâtirin inkârı, Kur'ân-ı Kerim metninin inkârı gibi algılanmaktadır. Bununla birlikte yine de hadisçi ihtiyatının elden bırakılmadığı görülmekte ve Kur'ân-ı Kerim kadar kuvvetli olduğu söylenmektedir, Kur'ân'ın tevâtürü gibi değerlendirilmekte ama Kur'ân olduğu söylenmemektedir. Tartışma ve ihtilaf da bu noktadan çıkmaktadır.

Hadis ilminde, "tevatür için sened aranmaz"¹⁹ ilkesi geçerli olduğu için bu tür hadislerin ortaya çıkışlarında bir problem görmemek lazımdır. Ancak yine de Hz. Peygamber tarafından

Âhad Hadisin İtikadda Delil Olması", Sünnetin Dindeki Yeri, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 25, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1998, s. 204.)

¹⁶ Babanzâde. Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, I/102. Babanzâde, tevâtürün şartlarını açıklarken, *nesilden nesile nakledenlerde de yalan üzere birleşmelerinin imkansız olmasını* bir şart olarak sayar. Bkz. I/102.

¹⁷ Babanzâde, age., I/103.

¹⁸ Babanzâde, age., I/105.

¹⁹ Babanzâde, age., I/104.

Kur'an'ın şerh ve izahı olmaksızın yeni bir inanç ihdasından dolayı itikâdî konularda bir ihtilafı içerdiğini belirtmek gerekmektedir. Fiili mütevâtirlerin namaz vakitleri, namaz rekâtları, bayram namazları, haccın ifası gibi konuları açıklaması ve belirlemesi, Kur'an'ın manaya delâleti zannî âyetlerinin izahı olarak görülmektedir. Hz. Peygamber'in Kur'an-ı Kerim'den bağımsız itikad vazetme görevinin olup olmadığı kanaatinden hareketle böyle bir görüş serdedilmektedir.²⁰

Mütevâtir haber, kelimcılara göre yakîn ifade eder. Yalan söylemesi mümkün olmayan bir topluluk nakletmiş olmakla böyle bir unvanı almaya hak kazanmıştır. Onun inkârı, ittifakla küfrü gerektirir. O dinin en temel kaynağını oluşturur, iman ile küfür arasında sınırdır. Mütevâtir haberin gereğince ibâdet edilmesi farzdır. Bu tür haberler üzerinde tartışma olmadığı için gereksiz tartışma ve ihtilaf mevzuu yapılmamalıdır. İtikat oluşturmakta bu hadislerden daha üst değerde bir hadis türü yoktur. Bu niteliklere haiz hadis olup olmadığı hususu kelâm ilminin problemi olmasa gerektir.²¹

b) Meşhûr Hadislerin İtikâdî Değeri

“Haber-i Meşhûr, Muhaddisine göre râvîlerin adedi mahsûr olmak üzere lâekal üç tarîk ve isnâd ile naklolunan haberdır.”²² Bu tariften anlaşıldığı gibi ilk asırlarda mütevâtir derecesine ulaşamamış, başlangıçta bir veya birkaç râvî tarafından rivâyet edilmesine rağmen daha sonraları şöhret kazanmış hadisler meşhûr hadis denmektedir. İlk asırda bir veya birkaç kişi tarafından rivâyet edilip de ikinci ve üçüncü asırlarda şöhret vasfı kazanmış her hadis meşhûr olmuş sayılır. Hadis ilmi çerçevesinde değişik tarifleri yapıla geldiği gibi diğer ilim erbabınca da meşhûr hadisin tarifi yapılmıştır.

²⁰ Ebû Hanife, “Şehadet ederiz ki O, bütün işlerde Allah'ın emrine muvafakat etmiş, hiçbir bid'at ortaya koymamıştır. Allah'ın söylemediği hiçbir şeyi de, Allah'a isnad etmemiştir. Ayrıca kendiliğinden bir şey teklif etmemiştir. Bunun için Allah Teala 'Kim Resule itaat ederse Allah' itaat etmiş olur' (Nisâ 6/80) buyurmaktadır.” görüşündedir. Ebû Hanife, *el-Âlim ve'l-Müteallim*, (İmâm-ı Azam'ın Beş Eseri içinde), (çev. Mustafa Öz), İstanbul, 1981, s.33; Ayrıca bkz. Yusuf Şevki Yavuz, “*Kelam-Hadis İlişkisi*”, İlahiyat Fakülteleri Kelâm Anabilim Dalı Eğitim- Öğretim Meseleleri Koordinasyonu Toplantısı-II, İFAV. Yay., No:149, İstanbul, 1998, s. 82.

²¹ Kelam ilminin mütevâtir haberlere bakış açısı için bkz., İmam Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, (nşr. Fethullah Huleyf), İstanbul, 1979, s.9; el-Bâkîllânî, *Kitâbu't-Temhîd*, (nşr. Richard J. Mc Carty), el-Mektebetü's-Şarkıyye, Beyrut, 1957, s.382 vd.; el-Cürcânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, İstanbul, tsz., s. 96-97; İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelâm*, İstanbul, 1339-1341, I/57.

²² Babanzâde, age., I/106.

Fıkıh âlimlerinin meşhûr hadis için kullandıkları tabir²³ , müstefizdir. Bu tabirin sadece Hanefilere ait olduğu da belirtilir.²⁴

Hadisin râvî yönünden tek kişiye kadar düşmesi ve mütevâtirlik vasfı kazanmaması sebebiyle aslında haber-i vâhid olduğu ifade edilmiştir. Adalet, zabt, ittisâl-i sened olması, şüzûz ve illet bulunmaması gibi birtakım özellikler taşıyarak Hz.Peygamber'den sadır olduğu gibi bize ulaştığını bilmeye yarayan vasıflar taşıyanlara, hadis ilmi açısından, sahih âhad haber adı verilmektedir.²⁵

Meşhûr hadisler, sübûtu itibariyle bir veya birkaç kişinin rivâyetine dayandırıldığı için kesin bir bilgi ifade etmezler, zaruri ilim oluşturmazlar. Zannî ilim oluşturdukları için meşhûr hadisi inkâr eden tekfir edilmez, belki Hz.Peygamber'e saygısızlık olarak görülebilir. Bu tür hadisler, hidâyet ve dalâlet ölçüsü olarak alınabilir, ama iman küfür ölçüsü olarak alınamaz,²⁶ haber-i vâhid ile mütevâtir arasında değerlendirilir. Meşhur hadisler, haber-i vâhiden üstün ama haber-i mütevâtirden alt bir yerde görülür. Onlar İslâm'ın ameli hükümlerinin belirleyicisi olarak görüldükleri için gereğince amel edilmesi vaciptir.²⁷ Bu hadislerin gereğince amel, müminin kalbine güven verir. Yine bu tür hadislere sınıksız sarılma ve amel etme hususunda hemen hemen bütün fırkalar ittifak etmiştir. Meşhûr hadislerin itikâdî konularda belirleyici olmamasının sebebi, sübûtundaki ihtilaftan kaynaklanmaktadır,²⁸ yalana ihtimali olmasındandır.²⁹

İtikâdî konularda sadece mütevâtir hadislerin kabul edilmesi inanç esaslarını sağlam bir kaynağa dayandırma ve itikâdî olanı belirlemenin beşeri yetkide olmaması gerektiğinden kaynaklanmıştır. Bu hususta titiz davranılmasının semeresi dinin sahih bir şekilde sonraki nesillere aktarılmasını temin etmiştir. Belirlenmiş olan temel itikâdî esaslar üzerinde ihtilafsız kabuller oluşturmuştur. Aynı şekilde nesilden nesile intikalinde de, itikâdî ilkeleri ihtilaf ve tartışma konusundan çıkarmıştır. Bugün de itikat olan hususlar ihtilaftan uzak en geniş ittifakın sağlandığı alanlardır.

²³ Aynı yer.

²⁴ es-Serahsi, *Usûlu's-Serahsi*, (thk. Ebû'l-Vefâ el- Efgâni), İstanbul, 1984, I/292.

²⁵ Bkz. Muhammed Itr, Sahih Âhad Hadisin İtikatta Delil Olması, " Sünnetin Dindeki Yeri",Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 25, Ensar Neşriyat, İstanbul,1998, s.204-205.

²⁶ el-Cürcânî, *Kitabu't-Ta'rifât*, s. 96-97.

²⁷ Bkz.İsmail Hakkı Ünal, *İmam Ebû Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, DİB. İlmî Eserler 60, Ankara, 1994, s. 313-133.

²⁸ Babanzâde , age., I/107; Şerefettin Gölcük-Süleyman Toprak, *Kelam*, Konya 1991, s. 79.

²⁹ Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, s. 14.

Kelâm ilminin mütevâtir, meşhûr ve âhad haberlerle ilgisi, hadis literatüründeki taksimlere müdahale etmek değil, aksine rivâyet edilen ve itikat konusu haline getirilmek istenen bir takım rivâyetlerin inanç esası haline gelebilmesi için, taşınması gereken bazı şartları tespit etmeye çalışmaktır. Yoksa hadis ilminin konuları ile ilgilenmek ve onlara yeni bir muhteva kazandırmak değildir. Bu husus ilk kelamcılardan bu yana devamlı üzerinde durulan önemli bir konu olarak kelâm eserlerinde yerini almıştır. Muhaddislerin yazmış olduğu ilk devir eserlerinde, mütevâtir ve meşhûr haberlerin konu başlığı olarak yer almaması, onların, bu tür rivâyetleri hadis ilminin konuları arasında görmemiş olmasındandır. Muahhar kaynaklarda mütevâtir ve meşhûr rivâyetlerin yer alması, hadisçilerin usûl âlimlerinden etkilenmesi olarak değerlendirilmelidir.

c) Âhad Hadislerin İtikâdî Değeri

Hz. Peygamber'den bir veya birkaç kişi tarafından rivâyet edilen ve ilk üç asırda hiçbir şekilde tevatür ve şöhret kazanmayan hadislere âhad rivâyetler denmiştir. İmam Şafî (v.204/820) ise; “Haber-i vâhid, ya Hz. Peygamber'e ulaşacak şekilde (merfu' olarak), ya da Hz. Peygamber'de değil, bir râvide nihayet bulacak tarzda tek kişinin tek kişiden rivâyet ettiği hadistir.”³⁰ şeklinde tarif etmiştir. Bu tür hadisler, hadis ilmi açısından gerekli şartları taşıdığı zaman sahih, hasen makbul gibi isimlerle anılır.³¹ Gerekli şartları taşımayanlar zayıf, uydurulmuş olanlar da mevzu diye isimlendirilir. Haber-i vâhidin makbülleri olduğu gibi merdudları da vardır.³² Hadis kitaplarında rivâyet edilen hadislerin büyük kısmını bu evsiftaki rivâyetler oluşturur. Bunların içinde en makbul olanları, Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerine aldıkları ve şartlarına uyan, her iki hadis âliminin ittifakla ve aynı lafızla rivâyet ettikleri *müttefekün aleyh* olan hadislerdir. Bu hadisler, bütün muhaddislerce sahih ve bütün ümmetçe de makbul kabul edilmiştir.³³

Âhad hadislerin gereğince amel edilip edilmeyeceği konusu ameli mezhepler arasında tartışmalıdır. Bu hadislerin hangi

³⁰ Muhammed b. İdris eş-Şafî, *er-Risâle* (İslam Hukukunun Kaynakları), (Çev. Abdulkadir Şener-İbrahim Çalışkan), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Yayın No: 216, s. 205

³¹ Mustafa Ertürk, *DİA.*, “Haber-i Vâhid” Maddesi.

³² Zenuddin Ahmed b. Ahmed b. Abdillatif ez-Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, (çev. Ahmed Naim), Ankara, 1976, I/112.

³³ ez-Zebidi, age.,I/234; Müttefekün aleyh olan hadislerin taşınması gereken şartlar ve bu hadisler hakkında yapılan değerlendirmeler hususunda bkz., Talat Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s.91; Hayri Kırbaoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, s.129.

şartlarda kabul edilmesi gerektiği, Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin mezhep olma ayrıntılarını meydana getirir. Âhad haberlerin kesin bilgi ifade etmediği hemen hemen bütün muhaddislerce kabul edilmiş bir husustur. Hadisçiler, güvenilir ve âdil bir râvinin rivâyet ettiği haber-i vâhidi prensipte kabul etmekle beraber haberin Kur'ân'ın muhkem nassına, mütevâtir sünnete, icmâa, akla, tarihen sabit olmuş hadiselere, tecrübe ve müşahedeye aykırı olmaması gerektiğini belirtmişlerdir.³⁴ Yine Muhaddislerin çoğunluğuna göre, makbul olan âhad haberlere itibar ederek amel etmek gerekir, gereğince amel vaciptir.³⁵ Mezhep imamları da âhad rivâyetlerin kabul edilebilmesi için birtakım şartlar ileri sürmüşler ve bu konuda titizlik göstermişlerdir.³⁶

Âhad hadisleri kabul etmeyen kişiler tekfir edilemez. Bu hadisler iman-küfür sınırı oluşturmadığı gibi hidayet-dalâlet sınırı da oluşturmazlar. Hatta bu hadisleri kabul etmeyen kişiler için herhangi bir itham yapılmaması daha uygun olur. İslam tarihinde çeşitli ithamların yapıldığı bilinmekle birlikte, yine bir âlimin kabul ettiğini diğerrinin reddettiği hadislerin varlığı tarihi bir realitedir. Ameli mezheplerin tatbikatında bu gerçek bütün çıplaklığı ile görülmektedir. Bir mezhebin kabul edip gereğince amel ettiği bir hadisi bir başka mezhep kabul etmemekte ve gereğince amel etmemektedir; bir mezhebin bu tür hadislerden hareketle vacip dediğine diğerr bir mezhep sünnet veya mubah diyebilmektedir, kurban tatbikatı bunun güzel bir örneği olarak sunulabilir.

Âhad hadislerin itikat belirleyemeyeceği konusu genel bir kanaattir. Mutezile, Eş'ariyye ve Mâtüridiyye haber-i vâhidlerin ilim değil zan ifade ettiği görüşündedirler. Çağımız ilim adamlarından el-Câbirî bu konuda şöyle der: “*İlim*, inanılan bir şey hususunda *nefsin tatmin* olması ve onu kabul veya ret hususunda tereddüdü

³⁴ Mustafa Ertürk, *DİA.*, “Haber-i Vâhid” maddesi, XIV/353.

³⁵ Bkz. ez-Zebîdî, age., I/113.

³⁶ Ebû Hanîfe, Kur'ân'a aykırı bilgiler ve hükümler ihtiva eden âhad rivâyetlerin reddedilmesi gerektiğini söylemiştir.(bkz. Muztafa Ertürk, *DİA.*, “Haber-i Vâhid” maddesi, XIV/353). Aynı şekilde haber-i vâhidlerin kabul edilebilmesi için; nakledilen hadisin Kur'ân, Sünnet, icma ve akli ilkelere aykırı olmamasını, rivâyetin ümmetin genel tatbikatına aykırı olmamasını, râvinin doğruluğu hakkında genel kanaat oluşmuş olmasını ve hakkında hüsnü zan edilmiş olmasını şart koşar. Ve haberin kesinlik ifade ettiği ve Allah indinde doğru olduğunun kesin olarak iddia edilmemesi şartıyla, kabul edilmesini ve onunla amel etmenin vacip olduğu görüşünü serdeder. (Hüseyn Hansu, *Mutezile ve Hadis*, s. 128.). İmam Şafi de; Haber-i vâhidi rivâyet eden kimsenin dininde güvenilir, hadisinde doğru olmakla tanınır olmasını, rivâyet ettiği şeye iyice akli eren, lafız bakımından hadisin manasını değiştirecek olan hususları bilen ve hadisi işittiği gibi harfi harfine rivâyet eden ve manaya göre hadis rivâyet etmeyen biri olması gerekir diye şartlar öne sürer. (eş-Şâfiî, age., s. 205-206).

olmayışıdır. Haber *ilim* ifade ettiği zaman, haber verdiği şeye inanmak vacip olur, yani inanılması vacip olan itikadın bir parçası haline gelir.³⁷ ... (Haber-i vâhidler için) *ilim ifade etmez, amel gereklidir* sözüyle kastettikleri şey, bu haberin nefsin mutmain olduğu bir kanaati gerektirmediği, sadece zan ifade ettiği. Bunun için bu tür haberden duyulan kuşku, dini açıdan günah olarak kabul edilmez. Fakat haber-i vâhid *amel ifade eder* veya *kendisiyle taabbüd gerekir* sözünün anlamı, ibâdet ve hukukî ilişkiler konusunda ifade ettiği fikhî hükmün yerine getirilmesinin zorunlu oluşudur. Zan ifade ettiği halde, niçin amel gerektiği meselesi ise etrafında uzun tartışmaların gerçekleştiği bir meseledir.³⁸ Yine çağımız alimi Itr da: “âhad sahih haberlerin yakini ilim ifade etmeyeceği, galip zanna dayalı ilim ifade edeceği malumdur. Bu, dört mezhep imamının ve fıkıh usulü âlimlerinin çoğunluğunun mezhebidir. Buna dair ibâre ve ifadeler sayılamayacak kadar çoktur.”³⁹ demektedir. Haber-i vâhid ilim ifade etmez, demenin anlamı kalbe itmi’nan vermez, rivâyet eden her ne kadar doğru ve güvenilir olsa da âlimin aklına o konuda hata ve yalan ihtimalinin olabileceği gelir. Çünkü hiçbir râvi gûnahtan korunmuş değildir. Hata ve yalan ihtimali üzerine itikat bina edilemez.⁴⁰

Haber-i vâhidler, Kur’ân-ı Kerim’e arz edildiğinde gerek mefhum, gerekse lafızca kendisini destekleyen bir ayetle örtüştüğü zaman ayet metni gibi değerlendirilir. Sübutu kati bir itikâdî durumu ifade ederler. Manaya delâlet yönünden ise, işaret edilen husus zan ifade ederse haber-i vâhidi de aynı hükme dâhil etmek gerekir. Ama sübut yönünden problem olmadığı bilinmelidir. Arş ve istiva ile ilgili hadisleri bu çerçevede ele almak gerektir. Hem âyetlerde hem de hadislerde arş ve istiva lafızları bulunmakta ve bunların sübutu açısından hiçbir tartışma yaşanmayıp, manaya delâlet itibariyle çeşitli mezhepler arasında tartışma konusu olduğu için teville konu olmaktadır. Bu husus da bu tür hadislerin haber-i vâhid olmasına rağmen lafız ve mana olarak âyetlerle aynı olması hasebiyle ayet gibi değerlendirilmelerine sebep olmaktadır. Diğer taraftan, manaya delâlet yönü itibariyle katiyet ifade ediyorsa, haber-i vâhid bir hadis gibi değil bir ayet gibi ele alınmalıdır. Bu Hz. Peygamber’in, Kur’ân-ı Kerim’de olan bir konuyu ya aynen tekrarı veya onun izahı sadedinde bir hususu açıklaması şeklinde görülmelidir. Nasıl olsa

³⁷ el-Câbirî, *Arap-İslam Kültürünün Akıl Yapısı*, (Çev. Burhan Köroğlu, Hasan Hacak, Ekrem Demirli), Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 159.

³⁸ el-Câbirî, age., s. 166.

³⁹ Muhammed Itr, “*Sahih Âhad Hadisin İtikatta Delil Olması*”, Sünnetin Dindeki Yeri, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 25, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1998, s. 210.

⁴⁰ Yusuf Şevki Yavuz, *DİA.*, “Haber-i Vâhid” maddesi.

haber-i vâhiddir, itikat oluşturmaz gibi bir değerlendirmeye gitmek doğru olmasa gerektir.⁴¹

Kelâm ilminde prensip olarak delil kabul edilmeyen haber-i vâhidler, başka bir delil olmayan konularda, râvisi adl olmak kaydıyla, kelâm eserlerinde, sem'îyyât bölümlerinde, yerini almıştır.⁴² Özellikle kabir azabı, kabir sorgusu, kıyamet alametleri vb. gibi konularda fazlaca haber-i vâhide müracaat edildiği görülür. el-Bâkılânî (v. 403/1013), haber-i vâhidin ilim ifade etmediği konusunda fukaha ve mütekelliminin hemfikir olduklarını zikrettikten sonra, “*nakledeni adl ise gereğince amel vacibtir*”⁴³ tespitinde bulunur. O da, esma-ı hüsnâ'nın sayısı, rüyetullah, şefaet, cennet, cehennem, kabir ve ahvali, kebâir, vb. konularda haber-i vâhidlere eserinde yer verir. Kelâm kitaplarında bu tür hadislerin kullanılmış olması itikâdî esas olmayan bir konuda yeni bir itikat belirleme olmayıp, daha ziyade var olan bir itikadın izahının yapılması, Hz. Peygamber tarafından yapılmış bir anlatım varsa onu dercetme, tartışmalı bir hususu vuzuha kavuşturma ve daha detaylı bir anlatım söz konusu ise ona yer verme maksatları taşımaktadır. Bunun aksinin olduğu durumları, mezhep tarafgirlikleri adına yapılan temellendirmeleri de unutmamak lazımdır.⁴⁴

Bu değerlendirmelerden sonra hadisleri itikâdî açıdan şu dört kısma ayırmak mümkündür:

1. Hem sübûtu hem de manaya delâleti kat'î olanlar; manaları açık olan ve mütevâtir kabul edilen hadisler. Bu tür hadislerin varlığı tartışmalı olmakla birlikte mana yönünden mütevâtir olduğu kabul edilen hadisler bu kategoride değerlendirilir.

2. Sübûtu kati olduğu halde manaya delâleti zannî olan hadisler. Tevatür yoluyla nakledilmekle birlikte manaya delâleti açık olmayıp kastedilen manası hususunda ihtilaf edilen hadislerdir.

3. Sübûtu zannî, manaya delâleti kat'î olan hadisler. Manaları çok açık olmakla beraber ortaya çıkışı, Peygamber'e

⁴¹ Bu hususta bir örnek olarak bkz. Tevfik Yücedoğru, *İslâm İtikadında Yaratılış*, U.Ü. Basımevi, Bursa, 1994, s.30.

⁴² es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebi Bekr, *Tahricü Ehâdisi Şerhi'l-Mevâkıf fî İlmi'l-Kelâm*, (thk. Yusuf Abdurrahman el-Meraşlı), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1986, s. 123–124. Kelâm ilminin en önemli kaynaklarından olduğunda hiç şüphe olmayan Şerhu'l-Mevâkıf, kapsadığı hadisler itibariyle sahih, hasen, metruk ve münker vasfına haizdir. Bu da göstermektedir ki, konunun ispatına yarayacak malzeme kelâm eserlerinde kullanılmıştır. Bkz., s. 131.

⁴³ el-Bâkılânî, *Kitabu't-Temhîd*, (nşr. Richard J. Mc Carty), el-Mektebetü's-Şarkıyye, Beyrut, 1957, s.386.

⁴⁴ Bu konuyu geniş bilgi için bkz., Yusuf Şevki Yavuz, *DİA.*, “Haber-i Vâhid” maddesi, XIV/253.

aidiyetinin kanıtlanmasında problem olması nedeniyle zan ifade eden hadislerdir. Bu tür hadislerin içinde haber-i vâhidler yer alır. Hz. Peygamber'den nakledilmiş manaları gayet açık, dinin çeşitli yönlerini izah eden hadislerdir.

4. Hem sübûtu hem de manaya delâleti itibariyle zan ifade eden hadislerdir. Üzerinde ittifak temin edilememiş ve neye delâlet ettiği açık olmayan haber-i vâhidlerdir. Bu hadislerin hem sened hem de mana itibariyle tartışmalı olduğu ve aynı zamanda, bu tür hadislerin hem amel hem de itikad konularında problemler olduğu bir vakıadır. Bid'at ve hurafelerin temel kaynağında bu tür hadisler bulunmaktadır. Yapılan bu taksimlerin çeşitli şekillerde sıralanması mümkündür. Bu tasnifin içine Kur'an-ı Kerim'i de dâhil etmek suretiyle yine aynı şekilde dini naslar dört kısımda değerlendirilmiştir.⁴⁵ Fakat Seyyid Bey'in yapmış olduğu bu tasnif maksadı daha iyi ifade eder olarak alınabilir, bu yüzden bizim de tercihimiz oldu.⁴⁶

Bu tasnifin ilk iki maddesini oluşturan mütevâtir haberin, zaruri ilim ifade etmesi hususunda bir tartışma yoktur. Bunların delil olarak alınmasında ittifak vardır.⁴⁷ Son iki maddenin galip zan ifade ettiği hususunda da ihtilaf yoktur. Ancak bir delil olarak alınıp kullanılabilir mi kullanılamaz mı? noktasında ihtilaf edilmiştir. Bu tür âhad haberleri nakli delil çerçevesinde değerlendirmek gerekir mi? Kelâm âlimlerinin tartıştıkları nokta burasıdır. Eş'ariyye ve Matüridiyye âlimlerinin çoğu, âhad derecesinde olsa da, değişik rivâyet yollarıyla doğrulukları sabit olmuş hadisleri, Kur'an-ı Kerim'in ruhuna ve genel telakkilere aykırı düşmemek kaydıyla nakli delil olarak almışlar ve akaidin kaynakları arasında kabul etmişlerdir. Selef âlimlerinin de rivâyet edilmiş hadislerin itikâdî bir kaynak olmasında endişeleri yoktur. Mu'tezile âlimlerine göre ise, bu tür hadislerin hiçbiri itikâdî kaynak olarak kullanılmamalıdır, reddedilmelidir.⁴⁸

İzmirli İsmail Hakkı'nın belirttiği gibi, itikâdî konularda yakın aranır. Bu sağlamlıkta tespit edilen itikâdî esaslar asla değişmez. Bütün peygamberler itikâdî konularda ittifak etmiştir ve itikâdî konulara dair peygamberlerden gelen haberler hep birdir. İlk Peygamber Hz. Âdem'in itikâdî konulardaki getirdikleri ile sonradan gelen peygamberlerin ve son peygamber Hz. Muhammed'in bildirdiği

⁴⁵ Şerafettin Gölcük, Süleyman Toprak, *Kelâm*, s. 81.

⁴⁶ Seyyit Bey, *Usul-ı Fıkıh Dersleri*, s. 53.

⁴⁷ Bkz. İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelâm*, Birinci Kitap, İstanbul 1339-1341, s.67; Yusuf Şevki Yavuz, *DİA.*, "Delil" Maddesi.

⁴⁸ Bkz. Kâdî Abdulcebbar, *Şerhu'l- Usûli'l-Hamse*, s. 769 vd.; Ayrıca bkz., Yusuf Şevki Yavuz, *DİA.*, "Delil" Maddesi , IX/137.

itikat hep aynıdır, birdir.⁴⁹ Aslında yakîn, kesin akli delildir. Akıl ile itikat oluşturulamayacağı için bu kavramdan, naklî kati delili anlamak gerekir. Nakli delilin kesin olabilmesi için hem sübûtu ve hem de manaya delâleti kesin olması lazımdır. Buradan hareketle, mütevâtir habere dayanan her naklî delil sübut açısından kesinlik özelliği taşır. Mütevâtir haberin anlaşılmasında da herhangi bir tartışma yoksa manaya delâleti de kesinse, bu tür haberler de naklî kesin delil olma özelliği taşır.

Kelâm âlimleri, naklî delillerin itikadı belirleyen tek kaynak olduğunu söylemişlerdir. İtikada dair naklî delilleri, Kur'ân-ı Kerîm, hadisler ve icmâ olarak üç ana başlıkta toplamışlardır. Kur'ân-ı Kerîm'in naklî delil olarak itikat belirleme özelliği bütün âlimler tarafından ittifakla kabul edilir. Tevatür derecesine ulaşmış hadislerin de itikat belirlemede naklî bir delil olarak alınmasında herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Tevatür derecesine ulaşmamış hadislerin (âhad) itikâdî bir değer ifade edip etmemesi konusu tartışmalıdır.

B) Kelâm Ekollerinde Haber-i Vâhidin İtikâdî Değeri

Selef âlimlerinin büyük çoğunluğuna göre, âhad haberler ümmet tarafından sahih kabul edilip rivâyet edilmişlerdir, bu yüzden manen mütevâtir kabul edilirler ve itikâdî sahada da kesin delil olarak alınırlar. Selef âlimlerinden Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), âhad haberlerin hangi sahada olursa olsun, akaid, fıkıh ve ahlâk ilkelerini belirlemede kesin delil olarak alınması gerektiği görüşündedir. O, itikâdî konuların akli delillerle teyit edilmesine şiddetle karşı çıkmış ve böyle davrandıklarını kabul ettiği Cehmiyye ve Mu'tezile'yi kıyasıya eleştirmiştir⁵⁰ ve sahabe, tâbiîn ve etbeu't-tâbiîn tarafından nakledilmişse, onların bize aktardıklarına, nakledilene saygılı olmak gerektiği görüşündedir.

Selef âlimlerinden İbn Hazm (v. 458/1064)' a göre, sika zincirle bize kadar gelen ve Resul(s.a.)'e ulaşan haberler, Allah belli bir sayı belirtmediği ve sınırlama da yapmadığı için kabul edilmelidir.⁵¹ Onun düşüncesine göre Resul hayatta iken her bölgeye davetçiler göndermiş, bunlar da gittikleri yerlerde İslam'ın teori ve pratiğini gösterme vazifesini üstlenmişlerdir. Medine dışındaki Müslümanlara itikâdî, amelî ve ahlâkî hususları onlar öğretmişlerdir. Resul hayatta, fakat uzakta olduğu için bu topluluklara elçiler

⁴⁹ İzmirli, age., s. 22.

⁵⁰ Bkz. Ahmed b. Hanbel, *er-Red ale'z-Zenâdika ve'l-Cehmiyye*, Kahire 1399, s.23 vd.; Yusuf Şevki Yavuz, "Ahmed b. Hanbel" maddesi, II/83-86.

⁵¹ Yusuf Şevki Yavuz, *DİA.*, "Haber-i Vâhid" maddesi, XIV/354, s. 32. İbn Hazm'ın görüşlerine temel olarak gösterdiği âyetlerin değerlendirmesi ve görüşlerinin tenkidi hakkında bkz. Hayri Kırbaoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, s. 259 vd.

göndermiş ve bölge halkından gönderdiği elçilere itaat etmelerini istemiştir. Bu konuda geçmişte herhangi bir tereddüt olmadığı bilinmektedir. Öyleyse bu durum kıyamete kadar geçerli olmalıdır. Resul'un ölümünden sonra da bu durum böyle olacaktır. Çünkü adil râvinin rivâyetini kabul etmek gerekir. Ha Resul döneminde ha ondan sonra fark etmez.⁵² İbn Hazm işi biraz da abartarak hadis değil de sanki Kur'ân âyetinden bahseder gibi şöyle der: "Sika râviler tarafından bize ulaşan habere uymak, Allah tarafından bize farz kılınmıştır. Hz. Peygamber'in bütün sözleri Allah'ın koruma garantisi altıdadır, ondan gelen hiçbir şeyin kaybolmayacağı bize garanti edilmiştir".⁵³ İtikat da bu rivâyet edilen sahih haberler üzerine bina edildiğine göre o da Allah'ın garantisi altında kabul edilmelidir.

Bazı Selef âlimleri, haber-i vâhid konusunda Ehl-i Sünnet gibi düşünse de müteahhirun Selef âlimlerinden İbn Teymiyye (v.728/1328), bu hadisleri manaca mütevâtir hükmünde sayarak itikadın her konusunda kesin delil olarak kabul etmiştir. Sahih yollarla nakledilmiş haber-i vâhidler hiçbir zaman akla aykırı değildir. Akla aykırı olduğu farz edilerek reddedilen akaid sahasındaki haber-i vâhidler, sahih yolla rivâyet edilmişse aklın doğruluğuna bakılmalıdır. "Akl-ı vâhide dayanılarak, sahih olan haber-i vâhid reddedilemez" ilkesi İbn Teymiyye'de bir prensiptir. Bu tür haberleri İslam âlimlerinin çoğunluğunun kabul ettiğini savunan İbn Teymiyye, sahih haber-i vahidleri kabul etmeyenleri bid'at ehli olmakla suçlamıştır.⁵⁴ Son devir selef âlimlerinden Cemaleddin el-Kâsımî de İbn Teymiyye ile aynı denebilecek bir çizgide durur. Ona göre diğer dini emirlerin bildirilmesinde âhad haberlere güvenilir de akait sahasında reddedilirse dinin tamamını kabul etmemek gibi bir tehlike söz konusu olur; namazı, orucu, zekâtı bildirme hususunda kabul edildiği gibi akait sahasında da kabul edilmesi gerekir.⁵⁵

Çağdaş Selef âlimlerinden Reşid Rıza, Hz. Peygamber'e isnadında problem olan ve kesin bir şekilde kanıtlanamayan haber-i vâhidlere dayanarak itikâdî hüküm tesisine gidilmemelidir, görüşündedir.⁵⁶ Selef düşüncesinde bir farklılaşma görülse de genel tutum itibarıyla, Hz. Peygamber'den sahih bir senetle ve güvenilir bir râvî vasıtasıyla bize kadar ulaştırılan haber-i vâhidler dinin her alanında olduğu gibi itikat sahasında da kesin delil olarak kabul edilmelidir. Bunları kabul etmeyenler bid'adçi ve dalâlet ehli kimselerdir. Tamamen akla uygun olmayan haberler varsa bunlar

⁵² İbn Hazm, *Usûl*, s.33.

⁵³ İbn Hazm, *Usûl*, s.36 vd.

⁵⁴ Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, *DİA.*, "Haber-i Vâhid" maddesi, XIV/354.

⁵⁵ Yusuf Şevki Yavuz, *agm.*, XIV/355.

⁵⁶ Reşit Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr* (Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm), Kahire, 1378/ 1958, I/136 vd.

zındıklar tarafından uydurulmuştur. Bunlar sapanlar ve saptıranlardır, Allah düşmanlarıdır.⁵⁷

Mu'tezile mezhebinin kurucusu kabul edilen Vasıl b. Ata (v.131/748), haberin bilgi kaynağı olabilmesi için sübut ve mana yönünden incelenmesi gerektiğini söyleyen ilk kişidir. Bu temel düşüncenin gereği olarak, haberlerin sübutu ve manaya delâleti yönünden incelenmesi geleneği, İslam düşünce sisteminde araştırılmaya başlanmıştır. Haber kaynağının araştırılması gerektiği Kur'ân-ı Kerim hükmü⁵⁸ olmakla birlikte, Vasıl b. Ata ile başlayan husus, haberin hem kaynağının hem de muhtevasının araştırılmasıdır. Haber-i vâhidlerin sübut yönünden problemlı olması esas alındığından hemen bütün Mu'tezile mezhebinde, tek başına delil olarak kabul edilmemiştir. Amr b. Ubeyd (v.144/761) de bilgi kaynağı ve delil olarak akla ve mütevâtir habere itibar edilmesi gerektiği kanaatindedir. Sübut açısından problem teşkil eden haberler, akla da aykırı ise Amr b. Ubeyd tarafından reddedilmiştir.⁵⁹ Mu'tezile mezhebinde bu ilk iki âlim kurucu olarak kabul gördüğü için bunlar kendilerinden sonra gelenlere kılavuzluk etmiş olmaları hasebiyle, haber-i vâhidin kabul edilmesinin genel şartları ortaya konulmuştur. Buna göre; haber-i vâhidin, mütevâtir sünnete, akla, sahabe uygulamasına, icmaa ve kıyasa aykırı olmaması gerektiği ilkeleri benimsenmiştir. Bu ilkelerin icma, kıyas ve sahabe uygulaması fıkıh sahasını ilgilendirmekle birlikte, akla ve mütevâtir sünnete aykırı olmama ilkeleri doğrudan itikat sahasını ilgilendirmektedir.⁶⁰ Ebû'l-Hüzeyl el-Allâf (v.235/849) haber-i vâhidin Kur'ân-ı Kerim ve akla aykırı olmaması yanında en az dört râvî tarafından rivâyet edilmesini, delil olabilmesi için şart koşar. Ebû Ali el-Cubbâi (v.303/915), haber-i vâhidlerin itikâdî konularda delil olmayacağını, ameli konularda delil olması için teyit gerektiğini belirtmiştir.⁶¹ Mutezile'nin son âlimlerinden olan Kadı Abdülcebbâr (v.415/1024) haber-i vâhidin rivâyet itibariyle yalan ve yanlış olma ihtimali taşımasından dolayı zan ifade ettiğini, akaid sahasında delil olabilmesi için akıl, Kur'ân-ı Kerim ve sahih sünnete uygun olması gerektiğini söyler. Bunlardan birine aykırı olan haber-i vâhid te'vil

⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *er-Red ale'z-Zenâdika ve'l-Cehmiyye*, s. 23.

⁵⁸ Hucurât 49/6. "Ey iman edenler! Eğer bir fasık size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz."

⁵⁹ Yusuf Şevki Yavuz, *DİA.*, "Haber-i Vâhid" Maddesi. XIV/353.

⁶⁰ Hüseyin Hansu, *Mutezile ve Hadis*, s. 134 vd.

⁶¹ Kadı Abdülcebbâr, *el-Muğni fî Ebvâbi't-Tevhid ve'l-Adl*, (nşr. İbrahim Medkûr editörlüğünde heyet), Kahire, 1960-65, XV/330 vd.

edilmeli veya te'vili mümkün olmazsa reddedilmelidir.⁶² Mu'tezile mezhebinde, İbrâhim en-Nazzâm (v. 231/845)⁶³ hariç tutulursa, bu mezhebin âlimlerinin tamamı, haber-i vâhidin itikâdî konularda delil olamayacağı, itikad oluşturmayaacağı, zannî bilgi içerdiği, yanlış ve yalan ihtimali taşıdığı görüşünü benimsemişlerdir.⁶⁴

Ehl-i Sünnet'ten Mâtürîdi mezhebinin öncüsü İmam Ebû Hanîfe (v.150/767), “Allah'ın peygamberi, Allah'ın kitabına muhalefet etmez, Allah'ın kitabına muhalefet eden kimse de Allah'ın peygamberi olmaz”⁶⁵ görüşünden hareket ederek; Kur'an'a aykırı bilgiler ve hükümler içeren âhad haberlerin kabul edilmemesi kanaatine varmıştır. “Ben Hz. Peygamber'in sözünü yalanlıyorum” şeklinde bir beyanda bulunmayan kimsenin ondan nakledildiği kesin olmayan bir sözü reddedebileceğini ve bunun peygamber sözünü değil nakledeni yalanlamak olacağını ifadeyle, kesin bir şekilde Hz. Peygamber'den rivâyet edilen haberler için; “Hz. Peygamberin söylediğini duyduğumuz veya duymadığımız her şey can, baş üstünedir. Biz onların hepsine iman ettik, onların Allah Resulünün söylediği gibi olduğuna şahadet ederiz.” diyerek peygamberden gelen habere verdiği değeri gösterir. Kur'an'a aykırı olarak gördüğü zina ile ilgili hadisi kabul etmez. “İtham Hz. Peygamber'e değil, nakleden kimseye racidir.” demek suretiyle, Kur'an'a zıt olan hadislerin rivâyet yönünden problemlili olduğu neticesine varır.⁶⁶ Mâtürîdi mezhebi müessisi İmam Muhammed b. Muhammed Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (v. 333/944), haber-i âhadın Hz. Peygamber'e aidiyeti hususunda tereddüt bulunduğu dikkat çekerek, “râvilerin hallerine bakma ve âyete uygun olup olmaması bakımından haberi incelemek gerekir”⁶⁷, der. Haber-i vâhidin Kur'an'a arz edilmesi gerektiği üzerinde durmakla birlikte, kendi başına bu tür haberlerin gerçeği tam yansıtmayacağını belirtir⁶⁸. İmam Ebû Yusr Muhammed Pezdevî (v. 493/1099), mütevâtir haberin dışında kalan meşhûr ve âhad haberlerin yalana ihtimali olması hasebiyle kabul edilmemesi gerektiğine hükmeder.⁶⁹ Mâtürîdî âlimlerinden Ebû'l-Mu'în en-Nesefî (v. 508/1114), nemîme ve bevlden sakınmayanların kabir azabı

⁶² Kadi Abdülcabbâr, *Fadlu'l-İ'tizâl ve Tabakât'l-Mu'tezile*, (nşr.Fuâd Seyyid), Tunus, 1986, s. 193 vd.; Aynı mlf., *Şerhu'l- Usûli'l-Hamse*, (nşr. Abdülkerim Osman), Kahire, 1975, s. 769-770.

⁶³ en-Nazzâm'ın hadis hakkındaki görüşleri için bkz. Hüseyin Hansu, *Mutezile ve Hadis*, s. 142 vd.

⁶⁴ Bkz. Kadi Abdülcebbâr, *el-Muğni*, IV/225.

⁶⁵ Ebû Hanîfe, *el-Âlim ve'l-Müteallim*, (İmâm-ı Azam'ın Beş Eseri içinde), (çev. Mustafa Öz), İstanbul, 1981, s. 32.

⁶⁶ Ebû Hanîfe, *age.*, s.32-33.

⁶⁷ İmam Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, (nşr. Fethullah Huleyf), İstanbul, 1979, s.9.

⁶⁸ Bkz. İmam Mâtürîdî, *age.*, aynı yer.

⁶⁹ İmam Ebû Yusr Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, (çev. Şerafettin Gölçük), Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1988, s. 14.

göreceklerine dair hadislerin bulunduğunu, bu hadislerin meşhûr ve müstefiz haberler olmasına rağmen istidlali bir bilgi oluşturduklarını ifade eder.⁷⁰

Mâtürîdî mezhebinin âhad haberler karşısındaki tavrı genel olarak aynıdır, denilebilir. Birkaç râviden nakledilmiş hadislerin üstüne itikad bina edilmemelidir. Bu râvî çok samimi ve rivâyet yönünden sika olabilir. Fakat insan denen varlık, yanlış ve yalandan korunmuş değildir, her zaman hata yapabileceği gibi bilerek de haberi çarpıtabilir. Hz. Peygamber'i dinleyen kişiler bile onun yanından ayrıldıktan sonra vahiy mahsulü olan sözü çarpıtılmaktadır. "(Sana) 'baş üstene' derler, ama yanından ayrıldıkları zaman, içlerinden bir kısmı senin dediklerinden başka bir şeyi gece kurar. Allah onların gizlice kurduklarını yazar. Sen onlara aldırma ve Allah'a güven, Allah sana vekil olarak yeter."⁷¹ ayetini buna delil olarak gösterirler.⁷² Mâtürîdîler'in gösterdikleri bu tavrın sebebi haber-i vâhidin sübutundaki şüpheli durumdur. Onlara göre bu durum, haber kaynağı olarak haber-i vâhidin, Kur'an, mütevâtir haber ve akıldan sonraki bir yerde yer almasına sebep olmuştur. Nadiren de olsa, Ebû'l-Mu'in en-Nesefî'de olduğu gibi, Kur'an'ın delâleti zan ifade eden âyetlerinin itikâdî açıklamalarında delil olarak alındığı görülür. Ama genellikle, Kur'an ve mütevâtir haber karşısında yerinin olmadığına dikkat çekilir.⁷³ İtikad oluşturmayacağına hükmedilir.⁷⁴

Eş'arî mezhebinin imamı Ebû'l-Hasen el-Eş'arî (v.324/936)nin, haber-i vâhidleri, itikâdî konuların tespitinde, delil olarak hem el-Lum'a⁷⁵, hem de el-İbâne'de⁷⁶ kullanmadığı görülür. Ondan sonra mezhebin önemli âlimlerinden olan el-Bâkîllânî (v.403/1013), bu tür haberlerin ilim ifade etmeyeceğini belirtir.⁷⁷ Abdu'l-Kâhir el-Bağdâdî (v.429/1037) de bu tür haberlerin aklen muhal olmamasını ve itikadla ilgili hususları belirlememesini öngörür.⁷⁸ İmâmu'l-Haremeyn Ebû'l-Me'âlî el-Cüveynî (v.478/1085), mütevâtir seviyesine

⁷⁰ Ebû'l-Mu'in en-Nesefî, *Tebziratü'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, (nşr. Claude Salame), Dimaşk, 1993, II/763; Yusuf Şevki Yavuz, *DİA.*, "Haber-i Vâhid" maddesi. XIV/353.

⁷¹ en-Nisâ 4/81.

⁷² Bkz. el-Mâtürîdî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm el-Müsemmâ Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, (thk. Fâtıma Yûsuf el-Haymî), Beyrut, 1425h/2004, I/461.

⁷³ Bkz. Hüseyin Kahraman, *Matürîdîlikte Hadis Kültürü*, Arasta Yayınları, Bursa, 2001, s.58 vd.

⁷⁴ el-Beyzî, *İşârâtü'l-Merâm*, s.50.

⁷⁵ Bkz., el-Eş'arî, *Kitâbu'l-Luma' fî'r-Redd 'alâ Ehli'z-Zeyjî ve'l-Bida'*, (nşr., Richard J. McCarthy), Beyrut, 1952.

⁷⁶ Bkz., El-Eş'arî, *el-İbâne 'an Usûli'd-Diyâne*, Medine, 1975,

⁷⁷ el-Bâkîllânî, *Kitabu't-Temhîd*, (nşr. Richard J. Mc Carthy), el-Mektebetü's-Şarkıyye, Beyrut, 1957, s. 386.

⁷⁸ el-Bağdâdî, *Usûlu'd-Dîn*, İstanbul, 1346/1928, s. 22 vd.

ulaşmamış her haberin bizzat ilim ifade etmeyeceğini, bu tür haberleri kelamcıların haber-i vâhid olarak nitelediklerini belirtir.⁷⁹ İmam Gazalî (v.505/1111), itikadın asli konularını belirlemede haber-i vâhidlere itimat edilmemesi gerektiği görüşündedir. Tek kişi değil de, beş, altı kişi tarafından rivâyet edilmiş olsa dahi bu tür rivâyetlerin itikad sahasında belirleyici olmaması gerektiği kanaatindedir. Ona göre imanları en sağlam olan kişiler, mütevâtir haberleri düstur edinenlerdir.⁸⁰ Fahreddin er-Râzî (v.606/1209) de akaid ve ulûhiyetle ilgili konularda haber-i vâhide temessük caiz değildir, der. Onun bu konuda ikna edici delilleri vardır. Onları uzun uzun sayar. “Hiçbir râvî masum değildir, böyle kabul edilirse Râfizilerin Hz. Ali hakkındaki masumiyet fikirlerini inkâr eden muhaddisler tıpkı onlar gibi olmaz mı? Yine sahabe birbirlerini tenkit etmedi mi? Hadis uydurulmadı mı? Bütün bunları nereye ve nasıl oturtmak mümkündür?” gibi endişelerini dile getiren er-Râzî, özellikle marifetullah ve sıfâtullah konularının zan ile tespitinin mümkün olmadığını vurgular.⁸¹ Son devir Eş’arî kelamcılarında da aynı düşüncelerin olduğunu görmek mümkündür. Bunlardan et-Taftazânî (v. 793/1390), bir itiraza verdiği cevapta haber-i vâhidlerin delil olabileceğini ima ederken⁸², başka yerde gayet açık bir şekilde haber ve hadis ayrımı da yaparak, “Haber-i vâhid, ilim ifade etmez. Zira bu çeşit haber ve hadislerin Peygamber(s.a.)e aidiyeti hususunda birtakım şüphe ve tereddütler ortaya çıkmaktadır.”⁸³ der. Bir başka yerde de rivâyetlerdeki peygamberlerin sayılarını değerlendirir ve bunların 124 bin mi, yoksa 224 bin mi olduklarını tespit için müellifin metnini verdikten ve bunların âhad haberlere dayandığını söyledikten sonra: “ ... Haber-i vâhid, fıkıh usûlü’nde anlatılan şartların hepsini üzerinde toplaması halinde bile, sadece zan ifade eder. İtikadî konularda ise zanna itibar edilmez. Özellikle vâhid bir haberde rivâyet ihtilafı olur ve o haberi kabul etmek, Kur’ân’ın zâhirine muhalefet edilmesi neticesine ulaşmayı

⁷⁹ el-Cüveynî, *Kitâbu’l-İrşâd ilâ Kavâti’i’l-Edilleti fî Usûli’l-İtikâd*, (nşr. M. Yûsuf Mûsa-Ali Abdulmun’im Abdulhamîd), Mısır, 1950, s. 416–417.

⁸⁰ el-Gazzalî, *İlcâmu’l-‘Avâm ‘an ‘İlmi’l-Kelâm*, s. 42–44; *Faysalu’t-Tefrika beyne’l-İslâm ve’z-Zendeka*, (İslâm’da Müsamaha, çev. Süleyman Uludağ), İstanbul, 1990, s. 66.

⁸¹ er-Râzî, *Esâsu’t-Takdîs*, (thk. Ahmed Hicâzî es-Sakâ), Beyrut, 1413/1993, s. 189 vd.

⁸² et-Taftazânî, *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi Şerhu’l-Akâid*, (çev. Süleyman Uludağ), İstanbul, 1980, s. 112. Burada et-Taftazânî, “Biz diyoruz ki, bazen fertlerde bulunmayan (vasıf, sıfat ve kuvvet gibi bir) şey, bunların toplamında mevcut olur. Kıldardan örülen ipten mevcut olan kuvvet buna misaldir.” diyerek itirazı cedeli tarzda geçiştirmektedir. Ama haber-i vâhid konusundaki gerçek düşünceleri bunlardan ibaret değildir. Madde yazarı âlimin gerçek görüşleri buymuş gibi aktarmaktadır. Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, *DİA.*, “Haber-i Vâhid” maddesi, XIV/354.

⁸³ et-Taftazânî, *age.*, s. 114.

gerektirirse ona hiç itibar edilmez”⁸⁴ demek suretiyle gerçek görüşün hem haber-i vâhide itibar edilmemesi hem de bu tür haberlerin Kur’ân’a arz edilmesi gerektiği şeklinde olduğu görülür. Yine son devir âlimlerinden el-Cürcânî (v.816/1413) de selefleri gibi düşünür. İtikâdî konularda haber-i vâhidin delil olmadığı gibi inkâr edene de ittifakla kafir denilmez, görüşündedir.⁸⁵

Görüldüğü gibi Eş’arî mezhebinin âhad rivâyetler karşısındaki tutumu, Mâtürîdî mezhebinin tutumundan farklı değildir. Sübutundaki zandan dolayı haber-i vâhidlerin itikat belirlemede ve itikat listesine yeni bir ilke eklemede onların etkisinin olmaması gerektiği hususunda hemfikir oldukları görülmektedir. Bu tür hadislerin Peygamber(a.s.)’in haricindeki bir kişinin sözü olmasından endişe edilmektedir. Dinin kendisi hakkında söz sahibi olmayan bir otoritenin dinde etkin bir konuma getirilerek rivâyet edilmiş olan hususların itikada dönüşmesi endişesi Ehl-i Sünnet mensuplarını bu hususta titiz davranmaya sevk etmektedir.

Son devir kelâm âlimlerinin de haber-i vâhidler konusunda seleflerinin izinde gittikleri görülmektedir. İzmirli İsmail Hakkı (v.1946), “mütevâtir olmayan, meşhûr ve âhâd olan haber ilm-i kelamda hüccet-i kat’iyye değildir.”⁸⁶ demek suretiyle kalamcı çizgisini sürdürür. İtikâdî hükümlerin belirlenmesinden bahsederken de, onların, Kur’ân’a ve Peygamber(s.a.)’e aidiyeti kesin olan hükümlerden ibaret olduğunu ifadeyle; Peygamber(s.a.)’e isnat edilenlerin, sübutu kati ve akıl açısından muhal olmamak kaydıyla alınabileceğini belirtmeden edemez.⁸⁷ Çağımızda bu husus üzerine yapılan çalışma ve tartışmalı ilmi toplantılarda varılan neticeler de aynı doğrultudadır. Bu tür hadislerden yeni bir itikat çıkarımına gitmeden, Kur’ân ve mütevâtir fiili sünnet çerçevesinde var olan bir itikadın izahı, daha iyi anlaşılmasına yarayacak genişletilmelerin yapılması ve teyidi mahiyetinde anlaşılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Âhad hadislerin itikat sahasında sahîh rivâyet olmaları halinde galip zan ifade edeceği bunun da bir itikat oluşturmaya yeterli olmayacağı ve inkârcısının tekfir edilmemesi gerektiği bu tür tartışmalı toplantılarda ele alınmıştır.⁸⁸

Sonuç

⁸⁴ et-Taftazânî, age., s. 301.

⁸⁵ el-Cürcânî, *Kitâbu’t-Ta’rifât*, İstanbul, tsz., s. 97.

⁸⁶ İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelâm*, İstanbul, 1339-1341, I/57.

⁸⁷ İzmirli, age., I/22.

⁸⁸ Bkz. Muhammed Itr, “*Sahîh Âhad Hadisin İtikatta Delil Olması*”, Sünnetin Dindeki Yeri, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 25, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1998, s. 214-238.

Hadislerin itikat belirleme yönü Kelâm Tarihi boyunca tartışma konusu olmuştur. Mütevâtir sünnetin tıpkı Kur'ân gibi itikat oluşturacağı ihtilafsız kabul edilirken, bu tür bir hadisin mevcudiyeti İslam tarihi boyunca ihtilafa sebep olmuştur. Mütevâtir nitelikli lafzî bir hadisin olmadığını savunanlar olduğu gibi, hem lafzî hem de manevî mütevâtir olduğu fikrini savunanlar olmuştur. Bu tür hadislerin kesin (yakîn) bilgi içerdiği ve bağlayıcılığı kelâm âlimlerince kabul görmüş ve üzerinde tartışmanın gereksiz olduğu hükmüne varılmıştır. İnkârcısının ittifakla kâfir olduğu belirtilmiş, iman-küfür ölçüsü kabul edilmiştir. İbadetlerin ifa şekli, namazın beş vakti, rekâtlarının sayısı, zekât nisabının belirlenmesi, haccın tavaf ve Arafat vakfesi vb. gibi konular, bu tür hadislerin belirlediği hususlar arasında sayılabilir. Hadis literatüründen ziyade kelâm âlimlerinin ihdası olarak görülebilecek mütevâtir hadislerle ilgili hükümler, sübûta önem atfedilmiş olmasındandır. Dinin değişmeyen yönünün tespitinde gösterilen titizlik olarak algılanması daha münasiptir. Meşhûr hadislerin itikat oluşumunda etkisi ise sübut açısından hep problem teşkil etmiştir. Bu tür hadislerin itikat oluşturmayacağı konusunda neredeyse bir ittifak vardır. İnkârcısının kâfir olmadığı, hidâyet ve dalâlet ölçüsü kabul edilebileceği, durumunun ihtilafı olduğu ve esah olanın, inkâr edenin tekfir de edilebileceği ifade edilmiştir. Meşhûr hadisler, Kur'ân'a arz edildiğinde kendilerini destekleyen veya âyetlerle örtüşen bir konu ortaya çıkarsa bu takdirde ayet hükmü taşıyacaktır. Çünkü orada zikredilen husus, bire bir Kur'ân'da var olan itikâdî bir konuyu ya aynen ifade veya yaklaşık bir ifadeden ibarettir. Bu durumda da Kur'ân gibi muamele görmesi gerekmektedir. Âhad hadislerin ise itikat belirlemede herhangi bir rolünün olmadığı, yakîn ifade etmeyip zan ifade ettiği, zannî delil mahiyetindeki haberlerin itikâdî konularda tek başına belirleyicilik rolünün olmadığı ve münkirinin ittifakla tekfir edilemeyeceği belirtilir. Bunun tek istisnası Selef mezhebinin tutumudur. İlk devir selef âlimlerinin bu konudaki tutumları daha katı ve kesin delil kabul edilmesi yönündeyken, son devir Selef âlimlerinin tutumlarının Ehl-i Sünnet çizgisine yaklaştığı görülmüştür. Bunun tam karşısında Mu'tezile mezhebi âlimleri bulunmaktadır ki, bunlara göre âhad haberlerin itikâdî olanı belirlemede hiçbir rolünün olmadığı savunulmuştur. Ehl-i Sünnet'ten Eşari ve Mâtürîdî mezheplerinin genelde râvisinin adl olması ve aklın ilkelerine aykırı olmaması kaydıyla ahad haberin gereğince amel edilmesi hususunda hemfikirdirler. Ancak itikâdî konularda bu tür hadislerin belirleyiciliğinin olmaması gerektiği belirtilmiştir. Kur'ân'a arz edildiğinde ondan bir delille teyit edilirse veya aynı lafızlarla zikredilirse âyetlerden ayrı mütalaa edilmemesi gerekir. Bu tür hadisleri mütevâtiri destekleyen, onunla çatışan ve mütevâtirde olmayanı ihdas edenler şeklinde tasnif etmek

mümkündür. Birinci kısımdakiler tereddütsüz alınmalı, ikinci kısımdakilerin itikad oluşturmaya bir dahli olmamakla birlikte zamanla bir itikadın izahında işe yarayıp yaramayacağına bakılarak ona göre hareket edilmelidir. Üçüncü kısımdakiler ise itikat değil tartışmalı bir alan oluşturmaya yarayabilir. İtikâdî problemlerin, en fazla bu tür haberlerin belirttiği alanlarda meydana geldiğinden bahsetmek mümkündür. Hadis literatüründe genelde bu tür rivâyetlerin sahih olmadığı da bir gerçektir. Deccal, mehdî, nuzûl-i İsa, kıyamet alametleri vb. gibi konular bunlara örnek olarak gösterilebilir. Âhad haberlerin toptan kabulü de toptan reddi de Ehl-i Sünnet anlayışına uymamaktadır. Hz. Peygamber'in söylemediği bir sözü söylemiş gibi aktarmak ne derece tehlikeli ise, söylediği bir sözü de söylemedi demek o derece tehlikelidir. Geçmiş bilim adamları bu konuda hassasiyet göstermişlerdir. Titizlikle araştırma yaparak bu iki hususu birbirine karıştırmadan bir tutum izlemek bugünün bilim adamının düsturu olsa gerektir.

Bibliyografya

- Ahmed b. Hanbel, *er-Red ale'z-Zenâdika ve'l-Cehmiyye*, Kahire 1399.
- el-Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdulkâdir b. Tâhir Abdulkâhir, *Usûlu'd-Dîn*, İstanbul, 1346/1928
- el-Bâkîllânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed, *Kitabu't-Temhîd*, (nşr. Richard J. Mc Carty), El-Mektebetü'ş-Şarkıyye, Beyrut, 1957
-, *İcâzu'l Kur'ân*, (thk, Muhammed Şerîf Sükker), Beyrut, 1411h/1990
- Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi Giriş*, İstanbul, 1993, Beşinci Basım, İstanbul, 1993
- Beyâzî, Kemâlüddin Ahmed b. Hasan, *İşârâtü'l-Merâm min 'İbârâti'l-İmâm*, (tahkik, Muhammed Zahid el-Kevseri), İstanbul, 1949
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmi'u's-Sahîh*, I-VIII, Pamuk Yayınları, İstanbul, tsz.
- el-Câbiri, *Arap-İslam Kültürünün Akıl Yapısı*, (Çev. Burhan Köroğlu, Hasan Hacak, Ekrem Demirli), Kitabevi yay., İstanbul, 1999
- el-Cürcânî, Ebû'l-Hasen Seyyid Şerîf Ali b. Muhammed b. Ali, *Kitabu't-Ta'rifât*, İstanbul, tsz
- el-Cüveynî, Ebû'l-Meâlî İmâmu'l-Harameyn Rukneddîn Abdulmelik, *Kitabu'l-İrşâd ilâ Kavâti'l-Edilleti fî Usûli'l-İ'tikâd*, (nşr. M.Yüsuf Mûsa-Ali Abdulmun'im Abdulhamîd), Mısır, 1950

Ebû Hanîfe, İmâm-ı A'zam Nu'man b. Sâbit, *el-Âlim ve'l-Müteallim*, (İmâm-ı Azam'ın Beş Eseri içinde, çev. Mustafa Öz), İstanbul, 1981

Ebû'l-Mu'in en-Nesefî, Meymûn b. Muhammed b. Muhammed, *Tebsiratü'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, (nşr. Claude Salame), Dîmaşk, 1993

el-Eş'arî, Ebû'l-Hasen İbn Ebû Bişr Ali b. İsmail b. İshak, *Kitâbu'l-Luma' fî'r-Redd 'alâ Ehli'z-Zeyği ve'l-Bida'*, (nşr., Richard J. Mc Carthy), Beyrut, 1952.

....., *el-İbâne 'an Usûli'd-Diyâne*, Medine, 1975

Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, (çev.Alpaslan Açıkgenç), Ank.,1996

el-Gazzâlî, Muhammed b.Muhammed, *Faysalu't-Tefrika beyne'l-İslâm ve'z-Zendeka, İslâm'da Müsamaha*, (çev. Süleyman Uludağ), İstanbul,1990

Hayri Kırbasoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara,1999

....., "Hz.İsa(AS)'yı Gökten İndiren Hadislerin Tenkidi", İslamiyat, III (2000), Sayı 4, Ankara,2000, s.158.

Hüseyin Avni, *Ceride-i İlmîye*, Sayı 57, s.1817, İstanbul,1339.

Hüseyin Hansu, *Mutezile ve Hadis*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara,2004

Hüseyin Kahraman, *Matüridilikte Hadis Kültürü*, Arasta Yayınları, Bursa, 2001

İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyuddîn Ahmed b. Abdulhalim, *el-Furkân beyne Evliyâi'r-Rahmân ve Evliyâi'ş-Şeytân*, Mısır, tsz

....., el-'Akidetü'l-Vâsıtye, Kahire, tsz.

İsmail Hakkı Ünal, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, DİB. İlmî Eserler 60, Ankara,1994

İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelâm*, Birinci Kitap, Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul 1339-1341

Kâdi Abdülcebbâr,Ebû'l-Hasen Abdülcebbâr b. Ahmed, *el-Muğni fî Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl*, (nşr. İbrahim Medkür editörlüğünde heyet), Kahire, 1960-65

....., *Fadlu'l-İ'tizâl ve Tabakâtü'l-Mu'tezile*, (nşr.Fuâd Seyyid), Tunus, 1986, s. 193 vd.

....., *Şerhu'l- Usûli'l-Hamse*, (nşr. Abdulkerim Osman), Kahire, 1975,

el-Mâtüridî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm el-Müsemmâ Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, (thk., Fâtıma Yûsuf el-Haymî),I-V, Beyrut, 1425h/2004

....., *Kitâbu't-Tevhîd*, (nşr. Fethullah Huleyf), İstanbul, 1979,

Muhammed Itr, “*Sahih Âhad Hadisin İtikadda Delil Olması*”, Sünnetin Dindeki Yeri, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 25, Ensar Neşriyat, İstanbul,1998

Pezdevi, İmam Ebû Yusr Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, (çev. Şerafettin Gölcük), Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1988

Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr (Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm)*, Kahire, 1378/1958

es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebi Bekr, *Tahrîcû Ehâdisi Şerhi'l-Mevâkıf fî İlmi'l-Kelâm*, (thk, Yusuf Abdurrahman el-Meraşlî), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1986

W. Montgomery Watt, *Modern Dünyada İslâm Vahyi*, (Ter. Mehmet S. Aydın), Ankara, 1982

W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, (trc. Ethem Ruhi Fıglalı), Umran Yayınları, Ankara, 1981.

M. Şerafettin, “*Kelâm Savaşları*” DİFM., İstanbul, 1932, s.24

Muhammed Fuad Abdalbâki, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut, tsz.

el-Muhâsibi, Hâris b. Esed, *Fehmü'l-Kur'an ve Ma'nâhu*, (tahkik, Hüseyin Kuvvetli), Kahire,1971

Mustafa Ertürk, DİA., “*Haber-i Vâhid*” maddesi, XIV/353

M Yaşar Kandemir, DİA., “*Hadis*” maddesi,XV/47.

Nietzsche, *Deccal*, (trc, Hüseyin Kahraman), Yönelim Yay. Ank.,1992

er-Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer Fahrüddîn, *Esâsu't-Takdis*, (thk. Ahmed Hicâzî es-Sakâ), Beyrut,1413/1993.

es-Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebû Sehl, *Usûlu's-Serahsî*, (thk. Ebû'l-Vefâ el- Efgâni), İstanbul, 1984

Seyyid Bey, Mehmed, *Usûl-ı Fıkh Dersleri*, Derseadet,1338

es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebi Bekr, *Tahrîcû Ehâdisi Şerhi'l-Mevâkıf fî İlmi'l-Kelâm*, (thk, Yusuf Abdurrahman el-Meraşlî), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1986

eş-Şâfiî, Muhammed b. İdris, *er-Risâle* (İslam Hukukunun Kaynakları), (Çev. Abdulkadir Şener - İbrahim Çalışkan), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/216

Şerafettin Gölcük-Süleyman Toprak, *Kelâm*, Konya,1991

Taftazânî, Saduddîn Mes'ud b. Ömer b. Abdullah, *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi (Şerhu'l-Akâid)*, (çev. Süleyman Uludağ), İstanbul, 1980

Talat Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, Ankara, tsz.,

Tevfik Yücedoğru, *İslâm İtikadında Yarattıls*, U.Ü. Basımevi, Bursa, 1994

Tûsî, Hoca Nasirüddîn, *Telhîsu'l-Muhassal bi İnzimâmi Resâili ve Fevâidi Kelâmî*, (Thk. Abdullah Nûrânî), Tahran, 1359

Yusuf Şevki Yavuz, *Kur'ân-ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, Bursa,1983
....., “*Kelam-Hadis İlişkisi*”, İlahiyat Fakülteleri Kelâm Anabilim Dalı Eğitim- Öğretim Meseleleri Koordinasyonu Toplantısı-II, İFAV. Yay., No:149, İstanbul,1998
....., DİA., “*Haber-i Vâhid*” maddesi,XIV/354
....., “*Ahmed b. Hanbelî*” maddesi, II/83-86.
....., DİA., “*Delil*” Maddesi , IX/137
....., DİA., “*Haber*” maddesi, XIV/348.